

letnik
številka

8-9

**jezik
in
slovstvo**

1955/56

búbalos; v zadnjem delu ga je ljudska etimologija naslonila na vola. Iz grš. sta tudi imeni za fazana in kamelo. Nekaterim puristom se je zdel izraz velblod bolj slovanski. V resnici pa pridemo tako z dežja pod kap, saj gre za slabšo izposojenko: iz elefanta je gotščina napravila ulbandus, Slovani pa so dodali še iz svoje ljudske etimologije migljaj, da je to žival, ki »vele blodi«.

Od drugih živalskih imen so germanskega izvora kunec, opica; romanska so: damjak, kopun, koštrun, krap, mrena (riba), mula, muren, pav, podgana, som, sardina (po znanem otoku); turškega kragulja so prevzeli vsi slovanski jeziki. Komur ni všeč poudarek papíga, kakor ga predpisuje SP, naj mirno piše papagaj, ki ni nič bolj tuj, je pa iz portugalsčine. Za prevzemanje besed primerjajmo tole: Italijan je dejal, da je a c a v a l l o (na konju), Slovenec je to slišal o k o b a l o in ustvaril k temu še glagol okobaliti.

3. Tuja imena za blago smo ponajveč dobili od severnih in zahodnih sosedov, često samo posrednikov. Arabski barakân nam je po različni poti dal porhant in baržun. Žamet je iz grš. eksámitos. Irhovino daje kozlič (lat. hircus). Raševina iz nem. Rasch je bilo blago, ki so ga izdelovali v franc. mestu Arras. Pavola je iz Baumwolle, žida iz seta preko stnem. sída, škrlat je turški. Pergament so izdelovali v mestu Pergamon (po Dolenjskem sem slišal pergamin za denarnico). Vodnik poje: Imam oblačilo domačga padvana, ženica pa krilo iz pravga mezlana. Prvo je blago, kakor so ga izdelovali v Padovi, drugo je polvolna (mezzalana). Volno so česali z grebenom ali češljakom, ki so mu rekli tudi gradaše iz franc. cardasse in to iz lat. carduus (osat); iz istega vira je tudi krtača. Ta pravzaprav ni tako potrebna, ko imamo domačinko ščet, vendar jo SP dopušča.

Na področju teh panog kulture so torej skorajda vse izposojenke potrebne in seveda tudi dovoljene. Kje pa so potemtakem tiste nepotrebne? Z nekaterimi se bomo srečali na drugih področjih: obleka in obutev, orodje in orožje, prebivališče in pohišstvo, kupčija, promet in denar, poljedelstvo, posoda, jedi, kulturne dobrine, verstvo, družbena ureditev. O tem pa kdaj drugič.

Rajko Nahligal

NEKI FONETIČNO NAPAČNI NAUK V SLOVENSKIH SLOVNICAH

Znanstveno pravilno fonetično predstavljanje glasov slovenskega knjižnega jezika je začel v slovnico deloma uvajati St. Škrabec (prim. Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo. Cvetje 1893, XII § 4, 9—10). V šolski slovniški učbenik pa je to zopet le deloma precej po Škrabčevem primeru uvel A. Bréznik (Slovenska slovnica za srednje šole. Celovec 1916). Na njej slone več ali manj naslednji učbeniki.

Za razumevanje nadaljnjih izvajanj se mi zdi potrebno na splošno omeniti, da nastajajo različni glasovi, ko prehaja nemi ali zveneči zračni

tok skozi ustni nastavek — ali neovirano kakor pri samoglasnikih in dvo-
glasnikih ali pa ovirano skozi ožino, pripor oziroma trči na zapor, ki ga
hipno odpre. Ožino, pripor zračni tok prepihuje, zato po Brezniku in tudi
Škrabcu prepisniki (spirantes), se obnjo drgne, zato po Škrabcu drg-
njenci (po nem. Reibungslaute), sedaj po priporu priporniki.

Na strani 30 pa pravi Breznik: »Trdi l (l) se govori v knjižni izreki
ali kot dvoustnični v oziroma soglasni u (u*)... Besede, kakor bel,
cel, dal, veljal, volk, dolg... se govore: bew (beu), cew (cey) itd.« Na str.
22 pa stoji o izgovoru v enako, da se na koncu besed govori dvoustnični
v (w) ali soglasni u (u). Zato je tudi na str. 6 v »Pregledu soglasnikov«
pod »Prepišniki« naveden »dvoustnični v na koncu zlogov«. Ta zmeda
fonetičnega označevanja istega glasu z w ali u se končno pojavlja še na
str. 19 v poglavju o dvoglasnikih (diftongih). Tu pravi najprej popolnoma
jasno in pravilno: »Ker sta naša j in v na koncu zlogov... po kakovosti
prava samoglasnika (i, u), tvorita s spred stoječimi samoglasniki dvo-
glasnike, t. j. s spred stoječim samoglasnikom se sprijemljeta v en zlog.«
Nato pa navaja primere, kakor »zdaj : zdāj, prav : praw ali prāu...;«
»krajnik : krajnik . . ., nōw, sirow, zglawje (-au)...« Meni je neumevno,
kako je mogel Breznik istovetiti u z w. Ako je u kot del diftonga po
fonetični kakovosti, torej resničnem izgovoru vokal, tedaj nima v knjižnem
izgovoru nič opraviti s konzonantom, dvoustničnim w, pri katerem zračni
tok prepihuje, se drgne skozi ožino pripore obeh ustnic, česar pri u ni
in ne more biti. Tu sta ustnici le zaokroženi in odmaknjeni od zob ter ne
tvorita nobenega pripora. Omenjene Breznikove trditve in izražanje v
pisavi predstavljajo znanstveni spodrselj in so mogoče kolikor toliko
zakrivljene tudi iz tiskarskih razlogov, težave stavljenja znaka u. Dvo-
mim pa, da je Breznik na sebi preizkusil izgovor »prepišnika w« v pri-
merih kakor dal — dau, nov — now, volk — volk i. pod. Zametek enačenja
pomena znakov u in w je sicer mogel Breznik najti tudi že pri Škrabcu,
kateremu njegov znak v z navzgor obrnjeno vejico pred v lahko služi
za bilabialni v in diftongični u. Toda tu ne gre za nobeno slepomišljenje;
temveč za precizno znanstveno ločitev in ugotovitev vede fonetike vse-
skozi naravoslovnega značaja.

Zmešnjava je prešla potem po Breznikovi avtoriteti v vse poz-
nejše učbenike z zanimivo izjemo izdaje »Slovenska čitanka in slovnica
za prvi razred srednjih in sorodnih šol« (1931). Tu je na str. 169 brati:
»Na koncu besede in pred soglasnikom se izgovarja l kot dvoglasniški

* Navzdol odprt polkrožec pod samoglasniki (u, i) označuje diftongični
izgovor (prim. R. Nahtigal, Slovanski jeziki, druga izdaja, 1952, str. XVI). Vredno
in poučno je opozoriti, kako v gornjem opisu obravnavana vprašanja predoču-
jejo nemški učbeniki za srednje šole. Vzorni, meni znani učbenik F. Willomitzer
— J. Tschinkel, Deutsche Sprachlehre für Mittelschulen, 15. gänzlich umge-
arbeitete Auflage, Wien 1915, uči na strani 19, da je dvoglasnik tesna zveza
dveh samoglasnikov v enem zlogu, ki nastane pri prehodu zvena enega samo-
glasniškega položaja v drugega. Na strani 20 pa pravi, da se w v srednjem in
južnem delu nemškega jezikovnega ozemlja tvori zvečine le z ustnicama, ki
sta podobno kakor v angleščini do male špranje približani. (Zato je nem. dial.
w sloven. b: birt — Wirt, frboltar — Verwalter.) V vzornem nem. izgovoru
je w labiodentalni v.

u.« V izdaji za drugi razred naslednje leto pa nahajamo že na str. 199 pod »§ 8. Priporniki 1. Izgovori kol, soč... práv, nov! Pazi na ustnice! Ali prestrezajo pot zraku z zaporo? Kako pa? (Samo s priporo.)... Glas u tvorita obe ustnici s priporo zračnega toka; zato ga imenujemo dvo-ustnični (bilabialni) pripornik.« V »Slovenski slovnici za tretji in četrti razred« (1940), pri kateri je med sestavljavci imenovan tudi Breznik, se na str. 5 pri pripornikih na prvem mestu navaja: »Priporo delamo v slovenščini: a) z obema ustnicama pri glasu u; zato imenujemo ta glas dvoustnični (bilabialni) pripornik.« Končno je v »Slovenski slovnici« (1947) na str. 11 pod »§ 5 črka l«: »Na koncu besed in pred soglasniki razen j zaznamuje črka l dvoustnični u.« Isto je rečeno v naslednjem § o v. Temu naj dodam še to, da se n. pr. v »Slovenski jezikovni vadnici za 4. razred osnovne šole, druga, predelana izdaja« (1951) na str. 119 omenja: »V jezikovni vadnici za tretji razred smo povedali, da izgovarjamo soglasnika »l« in »v« včasih podobno kot »u«, to je kot dvoustnični u.« Tako se otroci uče kakor iz katekizma pa bodi kar bodi.

Povod za ta spis mi je bil prof. R. Kolariča prispevek »Znaka u in v v naših slovnicih in v Slovenskem pravopisu 1950« (Jezik in slovestvo 1955/6, I 45—46, štev. 2). Po začetnem razpravljanju v mojem smislu pa stoji zopet v končnem pravilu, da knjižna slovenščina rabi le dvo-ustnični u, odpravlja pa Kolarič w. Njega sem tudi pisмено obvestil o svojem mnenju. Gori navedene učbenike sem po ljubeznivosti sestavljavcev prejemal, toda ob prejemu nisem imel seveda ne potrebe ne prilike in tudi ne časa, jih pregledavati. Prof. Ramovš, kakor je videti, takisto ni sledil tej pedagoški panogi slovenistike, saj je znano, da je njega predvsem zanimal živi ljudski govor in manj knjižni jezik, ki mu je bil v nekih pojavih umeten. Fonetiko slovenskega knjižnega jezika bo treba še pretresti, kar bo v prid tudi bodoči izdaji pravopisa.

F. Bezlaj

O BESEDAH IN IMENIH

Ozka medsebojna zveza med besedami in imeni, o kateri sem govoril zadnjič, nam odpira nove, mnogo širše možnosti pri študiju besednega zaklada. Tiste besede, ki so obenem krajevna imena, so po veliki večini zelo stara dediščina. Zgodovinarji in jezikoslovci se strinjajo, da je bila notranja kolonizacija našega ozemlja v XIII. stoletju že v glavnem zaključena, in čeprav je proces dajanja imen nenehoma tvoren, je odstotek takšnih krajevnih, rečnih, gorskih in ledinskih imen, ki se šele kasneje pojavijo v jeziku, tako neznaten, da je komaj vredno govoriti o njih. Za primer bi navedel imena Tabor, ki se pojavijo verjetno šele za turških napadov, ali še mlajša imena Kandija, ki jih je več na ozemlju nekdanje habsburške države in vsa datirajo iz kandijske vojne (začetek 1645)¹.